

El Noucentisme reusenc davant la qüestió de la llengua

Jordi Ginebra

Professor de Llengua Catalana de la Universitat Rovira i Virgili

Fotografia: Jordi March Barberà

INTRODUCCIÓ: NOUCENTISME I FABRISME

Els historiadors de la cultura catalana indiquen que el fabrisme va ser l'expressió, en l'àmbit de la codificació de la llengua, del programa cultural noucentista. Per Jaume Vidal Alcover, per exemple, el «Noucentisme és la Mancomunitat de Catalunya d'Enric Prat de la Riba, el *Glosari* de Xènius, la poesia de Josep Carner i l'ordenació lingüística de Pompeu Fabra». I Josep Murgades, després d'assenyalar que, gràcies al fet de comptar amb la legitimació atorgada pel poder que representava la Mancomunitat, el Noucentisme va reeixir a fer efectiva la reforma de la llengua amb una proposta normativa i vinculant, explica de quina manera els grans criteris configuradors d'aquesta reforma —de la reforma fabriana— es corresponen amb alguns dels preceptes teòrics claus del moviment. Una manera de saber fins a quin punt el programa lingüístic del Noucentisme va cristal·litzar a Reus ha de ser, per tant, examinar el procés d'implantació de la reforma fabriana en els cenacles culturals de la ciutat. Ara bé: la simple acceptació de la codificació de Pompeu Fabra, si bé testifica l'èxit del Noucentisme com a moviment amb capacitat d'imposar en la pràctica propostes i plantejaments, no va implicar necessàriament l'adhesió personal a tots els preceptes del Noucentisme. Així, vells modernistes reusencs com Pere Cavallé, que a poc a poc van anar adoptant la nova normativa fabriana, no van sentir-se mai identificats amb el Noucentisme com a moviment sociocultural. I tampoc no es van sentir mai noucentistes Plàcid Vidal o Joan Puig i Ferrer, tot i que tots dos —i el darrer, anys a venir, amb entusiasme— van acabar abraçant la reforma lingüística. (Però també és cert que altres integrants del grup modernista de Reus, com Miquel Ventura i Josep Aladern, van mantenir fins al final de la vida una posició obertament contrària a la codificació de Fabra, en el cas del darrer acompanyada, efectivament, d'un rebuig explícit dels plantejaments estètics i culturals noucentistes.)

La generació noucentista reusenca

En qualsevol cas —i deixant ara de banda l'interès que tindria fer un estudi detallat i sistemàtic de la implantació a Reus de la reforma fabriana—, el que ara per ara sí que pot afirmar-se és que la generació noucentista de Reus —també deixant de banda ara els problemes historiogràfics derivats del caràcter tardà d'aquesta generació— constitueix un bon exemple del que indicàvem abans: la connexió entre la reforma fabriana i el programa sociocultural del Noucentisme. Entre els autors que la crítica adscriu a la generació noucentista de Reus —Josep

Iglésies, Josep M. Prous i Vila, Jaume Roig, Joaquim Santasusagna, Bonaventura Vallespinosa—, és sens dubte Santasusagna el qui va escriure més pàgines dedicades a la reflexió sobre Catalunya i sobre els objectius i les possibilitats culturals del país. És, també, el qui més pàgines va escriure sobre aspectes relacionats amb la llengua catalana. És lògic que en un article breu com aquest ens servim dels textos seus —Pere Anguera ha escrit que Santasusagna és «la síntesi més pura» del Noucentisme a Reus— per presentar l'actitud dels noucentistes reusencs davant la qüestió lingüística, malgrat el risc que suposa la pretensió d'extrapol·lar a tot un grup el pensament formulat per un sol dels seus membres.

L'adhesió a Fabra

El primer aspecte al qual cal fer referència, lògicament, és la plena adhesió a les normes i a la figura de Pompeu Fabra que mostren els textos de Santasusagna. En un dels editorials de *Les Circumstàncies*, escrit amb motiu de la visita de Fabra al Centre de Lectura, el 25 d'abril de 1930, Santasusagna perfilava una petita semblança, plena d'elogis, del codificador del català modern. Els mots de l'editorialista eren clars i contundents: «Avui, mercès al seu continuat esforç, som ben amunt i ja albirem la collada on podrem trobar la fixació de l'idioma. No s'haurà, però, aconseguit una fixació hieràtica que ens converteixi la llengua vernacla en un fetix intocable; més aviat haurem assolit la fita principal del moviment a favor d'un català net, flexible i apte.» No va ser, però, l'única vegada que va parlar de Fabra en els seus editorials (en parlaria, per exemple, amb motiu de l'aparició del diccionari). Ni era tampoc la primera vegada que es referia a l'autor de la reforma lingüística catalana. Precisament en un assaig de quatre anys abans, publicat amb el títol de «La novel·la i la nostra literatura» a la *Revista del Centre de Lectura*, havia donat una de les formulacions més sintètiques i rodones de la manera com valoraven gent com ell la relació entre el Noucentisme i l'obra de Fabra: «el noucents, amb el seu predomini poètic i l'aparició de Fabra amb la seva científica preparació filològica, el seu bon gust i el seu entusiasme constructiu, ha estat com una segona renaixença».

L'ideari lingüístic: el model

Una de les qualitats que Santasusagna descobria en l'obra de Fabra era que havia aconseguit perfilar la llengua com un instrument apte i ordenat (un «català net, flexible i apte», havia dit al text abans citat; «una llengua literària apta, flexible i correcta», diria més endavant, l'any 1933). Com un instrument, dit amb els termes de Josep Murgades, fun-

cionalitzador i intel·lectualitzador, trets que, com ha indicat també Murgades, relacionen de nou l'orientació del treball de Fabra amb les directrius del moviment noucentista. Una idea que estava en consonància amb això —i que també llegim a «La novel·la i la nostra literatura»— era que sense aquest ordre lingüístic la literatura no podia tenir autèntica volada, tret de casos excepcionals. Per aquest motiu —i amb això també es mostrava plenament noucentista— Santasusagna només salvava de debò, de tota la literatura catalana del segle XIX («l'idioma era llavors en un estat primitiu i tosc», escrivia), l'obra de Verdaguier. Santasusagna també es va referir al caràcter d'artifici de la norma fabriana (a l'«artificiositat del nostre idioma literari»), i aquest punt ens fa pensar de seguida en un dels trets del programa estètic noucentista: l'arbitrarietat. Els seus comentaris sobre aquest punt són d'una gran lucidesa, i depassen de fet els horitzons del moviment per convertir-se en una anàlisi que signaria avui qualsevol estudiós de la teoria de la llengua estàndard: «Totes [les llengües] són tant o més artificials que la nostra. Només que l'artificiositat dels llenguatges literaris secularment fixats és atenuada per llur oficialitat d'idioma estatal. [...] Cap ciutadà d'un estat de secular constitució política no parla l'idioma que escriu [...]. Però l'idioma literari és perfectament entenedor a tothom, gràcies a la familiarització que hi ha contret cada individu, al llarg de la seva vida, pels instruments que auxiliïen la vida oficial d'un estat.» Un altre aspecte que podem destacar de l'actitud de Santasusagna davant la llengua és l'esforç per preservar l'especificitat del català en relació amb les altres llengües —i especialment en relació amb la llengua espanyola—, especificitat que, com assenyala Josep Murgades, és un dels criteris que guiaven la reforma fabriana i que l'entroncaven amb una de les motivacions del moviment noucentista: la nacionalista. Així, el 14 de novembre de 1930, amb motiu d'una conferència durant la qual l'orador havia pronunciat el nom de *Sarajevo* amb la *j* a la castellana, Santasusagna, en un editorial intituat precisament «L'estigma», denunciava la supeditació lingüística que això representava, i feia notar que aquesta supeditació constituïa un estigma que «ens retreu tothora una situació nacionalment inferior». Un element

La prosa dels noucentistes reusencs no pot evitar decantar-se a vegades cap a solucions que tendeixen al manierisme noucentista i al rigor llibresc: ús abundant del possessiu *llur*, de la preposició *àdhuc* i de la locució *puix que*, preferència per la forma *havem* per a la primera persona del present d'indicatiu del verb *haver*, preferència pel perfect simple i l'infinitiu *ésser*, freqüència d'adjectius en *-ivol* (*companyonivol*, *germanivol*, *altivol*), presència de quasirelatives a la francesa (*posicions a reduir*), selecció de paraules volgudament cultistes (*emprament per ús*), etc.

que també situa el pensament de Santasusagna en matèria de llengua en els paràmetres més ortodoxos del Noucentisme és una certa desconfiança respecte a la llengua popular i dialectal, i això malgrat més d'una declaració en sentit contrari (per exemple, a «Germandat a través de les distàncies», editorial de *Les Circumstàncies* del 8 d'agost de 1930). Així, analitzant el teatre de Pere Cavallé, Santasusagna elogiava l'obra *Els mesquins* perquè era plena de modismes reusencs i perquè representava l'«aportació a la literatura catalana d'aquest aspecte del nostre dialectisme». I, a més, no s'estava d'escriure que «Cavallé opina encertadament que deu respectar-se en el teatre —igualmente, creiem nosaltres, que deu fer-se en el diàleg de la novel·la— la parla popular». Tot i així, afegia de seguida que calia respectar la parla popular «extirpant-li, però, les imbecilitats i les impureses», i acabava amb aquesta crítica: «El seu diàleg ens ha semblat excessivament pleonàstic i emfatitzant. No direm que el nostre parlar corrent no ho sigui, però cal combatre-ho, en nom de la correcció gramatical, en el llenguatge escrit.» Trobem en altres escrits seus mostres d'aquesta prevenció, com ara als editorials de *Les Circumstàncies* «Parlar del Camp» (6 de setembre de 1930) i «Evolució i perversió» (19 de març de 1932). De fet, la prosa de Santasusagna, com, en general, la dels noucentistes reusencs, malgrat que és una prosa ajustada i precisa, ni encarcarada ni pedant, no pot evitar decantar-se a vegades cap a solucions que tendeixen al manierisme noucentista i al rigor llibresc: ús abundant del possessiu *llur*, de la preposició *àdhuc* i de la locució *puix que*, preferència per la forma *havem* per a la primera persona del present d'indicatiu del verb *haver*, preferència pel perfect simple i l'infinitiu *ésser*, freqüència d'adjectius en *-ivol* (*companyonivol*, *germanivol*, *altivol*), presència de quasirelatives a la francesa (*posicions a reduir*), selecció de paraules volgudament cultistes (*emprament per ús*), etc. (Estat de coses que, al capdavant, tampoc no van impedir a Santasusagna d'aventurar-se de tant en tant a una moderada creativitat lèxica: *casinisme*, *dandisme*, *inferioritzar*, *estrangeritzar* [usada amb significat diferent del previst pel diccionari de Pompeu Fabra].)

L'ideari lingüístic: el coneixement i l'ús

Una última característica de la reflexió de Santasusagna al voltant de la llengua —i potser una de les més constants— és la que té a veure amb la necessitat de difondre realment el coneixement i l'ús del català. Des de *Les Circumstàncies* va insistir sense cansament perquè els catalans parlessin i escrivissin tothora en català —i en un català correcte— (3 d'abril, 3 de setembre i 27 de novembre de 1930, 20 d'octubre de 1931, 19 de juliol de 1934), va donar suport a totes les iniciatives destinades a l'ensenyament de la llengua (3 juliol i 16 de novembre de 1930), va denunciar contínuament el servilisme que significava que el vehicle habitual d'instrucció a Catalunya fos encara el castellà (8 de maig de 1930, 29 de gener de 1932), va reivindicar l'ús del català en la toponímia (6 de maig de 1931) i va promoure l'extensió de la lectura en català (27 de juny, 13 d'agost i 7 d'octubre de 1930): «Mentre treballem per assolir l'entrada d'honor del català a la nostra futura vida oficial, caldria emprendre una intensa croada perquè la gent llegís en català. La premsa, faltats com estem d'una escola nostra, és el millor mitjà de popularització del nostre idioma. Caldria portar els diaris catalans a totes les llars». També en aquest punt el pensament de Santasusagna és deutor del programa teòric del Noucentisme, un dels elements del qual era l'aspiració a exercir una forta influència pràctica en la societat catalana, una influència preferentment cultural justificada per la convicció que la cultura podia ser el principal tret configurador d'un espai nacional.

¹ Jaume Vidal Alcover, *Síntesi d'història de la literatura catalanavol*, II, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1980, pàg. 73. Aprofito la nota per agrair els comentaris i consells de Magí Surryer.

² Josep Murgades «El Noucentisme», dirigit per Martí de Riquer, Antoni Comas i Joaquim Molas (directors), *Història de la literatura catalana*, vol. IX, Barcelona, Ariel, 1987, pàg. 9-72. Vegeu les pàg. 43-46, que seguiré de prop, sense citar-les expressament, per caracteritzar la praxi lingüística del Noucentisme.

³ Pere Anguera, *Retalls de diari*, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1995, pàg. 146. Article reproduït al recull *L'opció a la democràcia*, próleg d'Anna Salís, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 2000, pàg. 19-20. La citació és de la pàgina 19.

⁴ «El diccionari Fabra», 3 de desembre de 1931. Article recollit a *Paraules d'ahir*, tria i próleg de Pere Anguera, Reus, Edició de l'Autor, 1974, pàg. 90.

⁵ «La novel·la i la nostra literatura», *Revista del Centre de Lectura*, setembre de 1926, pàg. 245-255. Reproduït al recull *Contra els tòpics*, próleg de Pere Anguera, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1985, pàg. 31-44. La citació és de la pàg. 35.

⁶ «La novel·la», pàg. 35. Vegeu en general les pàg. 33-35.

⁷ «No se llegir en català», editorial de *Les Circumstàncies* 24 de juny de 1930. Reproduït al recull *L'opció a la democràcia*, pàg. 43.

⁸ Article recollit a *L'opció a la democràcia*, pàg. 94.

⁹ «Les obres i les actuacions. Pere Cavallé», *Revista del Centre de Lectura*, Any VII, núm. 151-152 (maig 1926), pàg. 117-123. Reproduït a *Contra els tòpics*, pàg. 47-55. La citació és de la pàg. 51.

¹⁰ «No se llegir en català», article citat, pàg. 43.